

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שישי

ברכות הנהנין

סוגיה יא: גדרי ברכת בורא פרי העץ (3): ברכה על פרי

בוסר

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה יא: גרדי ברכת בורא פרי העץ (3): ברכה על פרי בוסר

*

רקע

הגמ' בדיונה על גרדי שומר לפרי מגדירה את שלב גידול הפרי, שמכאן ואילך הוא מוגדר כפרי. הראשונים משליכים דין זה גם על ברכת "בורא פרי העץ".

מקורות

- א. גמ' לו: "אלא אמר רבא היכא אמרינן דנעשה להו שומר לפירי... כל האילנות משיוציאו"
ב. תוס' ד"ה שיעורו
רא"ש סי' ה [מעדני יום טוב אות פ]
קיצור פסקי הרא"ש סי' ה
טור סי' רב, "ובעודן בוסר... משיוציאו פרי חשובין לברך עליהן בורא פרי העץ"
בית יוסף סי' רב סע' ב, "וכתבו עוד הרא"ש והרשב"א... לא הזכירו דבר מכל זה"
ג. שו"ע סי' רב סע' ב, משנה ברורה וביאור הלכה ד"ה ושאר

טור סי' רב, "ובעודן בוסר... לברך עליהן בורא פרי העץ"
ובעודן בוסר כל זמן שלא הגיעו לכפול הלבן מברכין עליו בפה"א, דכל דבר שגדל על האילן ואינו עיקר הפרי מברכין עליו בפה"א, ומשהן כפול הלבן ואילך מברכין עליהן ב"פ העץ. ואם הוא מסופק אם הוא כפול הלבן או לא, מברך עליהן בפה"א דקי"ל בירך על פרי האילן בפה"א יצא. ועל החרובין משישרשו, פירוש שיראה בהם כמין שרשרות של חרובין, מברך עליהן בפה"ע וקודם לכן בפה"א. ועל הזיתים משיניצו, פירוש שגדל הנץ סביבם, מברך עליהן בפה"ע וקודם לכן בפה"א. ועל שאר האילנות משיוציאו פרי חשובין לברך עליהן בפה"ע.

בית יוסף סי' רב, "וכתבו עוד הרא"ש והרשב"א... מכל זה"
וכתבו עוד הרא"ש והרשב"א כל האילן משיוציאו מיד חשוב הוא לברך בורא פרי העץ, וכן כתבו הגהות [מיימוני ברכות פ"ח אות כ] בשם סמ"ג [עשין כז קיג ע"ג]. ומשמע לרבינו שמה שכתבו ושאר כל האילנות משיוציאו, היינו חוץ מחרובין וזיתים, דאם לא כן נמצא שפסקו הלכה כבית שמאי. ויש לתמוה על רבינו ירוחם [נט"ז ח"ב קמג ע"ג] וגם על רבינו ברמזים [=קיצור פסקי הרא"ש, אות ה] שכתבו סתם ושאר כל האילנות משיוציאו ולא חילקו בין חרובין וזיתים לשאר אילנות [בדק הבית: ולי נראה דאין ללמוד מדין שביעית לזיתים וחרובים לענין ברכה, דהא חרובים אפילו אחר ששרשו מרים הם ואינם ראויין לאכילה. עד כאן]. והרי"ף והרמב"ם לא הזכירו דבר מכל זה.

הסבר הסוגיה

מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית, בית שמאי אומרים: כל האילנות משיוציאו, ובית הלל אומרים: החרובין משישרשו והגפנים משיגרעו והזיתים משיניצו ושאר כל האילנות משיוציאו.
[משנה שביעית פ"ד מ"י, גמ' לו:]

הגמ' [לו:]: דנה בגדר שומר לפרי החייב בערלה, והיא אומרת שחייב בערלה רק שומר הנמצא בשעת הגעת הפרי לשלב שממנו ואילך הוא מוגדר פרי. הגמ' לומדת את הגדרת שם פרי מדין קציצת עצים בשביעית. אסור לקצוץ עצים שיש עליהם פירות שלא הגיעו לעונת המעשרות [=בשלות הפירות כך שהם ראויים לאכילה] מפני שהוא מפסיד את הפירות, אך מותר לקצוץ את האילנות לפני שהתחילו לעשות פירות. המשנה [שביעית פ"ד מ"י] מגדירה שלב זה ואומרת שהוא משתנה מאילן לאילן, בחרובים שיעורו משישרשו [=משיראו בהן כמין שרשרות של חרובין (רש"י)], בגפנים משיגרעו [=שהענבים יהיו בגודל של פול הלבן. שיעור זה נקרא גם "בוסר" (גמ')] ובזיתים משיניצו [=משיגדל הנץ סביב (רש"י)] ובשאר האילנות משיוציאו [=מתחילת יציאת הפרי (ע"פ רש"י)]¹.

התוס' [ד"ה שיעורין] לומדים מכאן שמברכים "בורא פרי העץ" על ענבים שגודלם לפחות כפול הלבן, ובשיעור פחות מזה מברכים עליהם "בורא פרי האדמה". הרא"ש [סי' ה] מרחיב את דברי התוס', ומיישם את דברי המשנה גם על שאר האילנות, שמברכים עליהם "בורא פרי העץ" מיד משיוציאו פרי. מדברי הטור [בקיצור פסקי הרא"ש] עולה שכוונת הרא"ש ל"שאר כל האילנות", ככתוב במשנה, אך חרובים וזיתים, אין מברכים עליהם "בורא פרי העץ" אלא משעה שהחרובים ישרשו והזיתים יניצו.

שיטת התוס' והרא"ש ברורה, כיוון שברכת "בורא פרי העץ" תלויה בשם פרי ומהמשנה בשביעית ומסוגיית הגמ' משמע ששם פרי תלוי בשיעורים הללו, ניתן ליישם שיעורים אלו גם לגבי הברכה.

הגר"א [סי' רב סע' ב אות ז] חולק על הראשונים הללו, ולדעתו ברכת "בורא פרי העץ" אינה תלויה בשיעורים הללו אלא רק בעונת המעשרות, שאז יש לפירות שם פרי לעניין מעשר. נראה לפרש, שהמחלוקת בין התוס' והרא"ש לבין הגר"א היא מחלוקת בהגדרת שם פרי. התוס' והרא"ש סוברים שאיסור קציצה בשביעית הוא משעה שיש "פרי" על העץ, וחובב מעשרות אינו תלוי בשם פרי, אלא בפירות הראויים לאכילה. הגר"א חולק ולדעתו חובב מעשר תלוי בשם פרי, ואיסור קציצת אילנות בשביעית אינו תלוי בשם פרי אלא בתחילת היווצרות הפרי².

הבית יוסף [סי' רב סע' ב ד"ה ובעודם] תמה מדוע רבינו ירוחם [נתיב ט"ז ח"ב קמג ע"ג] והטור ברמזים [קיצור פסקי הרא"ש אות ה] השמיטו את שיעור הפרי בחרובים וזיתים, וכתבו בצורה כללית שהשיעור בשאר פירות חוץ מענבים, משיוציאו [לפי גרסתנו הטור לא השמיט דין זה].

¹ רבי עקיבא איגר [בגליון הש"ס] מקשה שבפסחים [נב: ד"ה משיוציאו] רש"י מפרש: "משיוציאו תחילת העלים". עיין ברמב"ם [הל' שמיטה יובל פ"ה הי"ח] שמפרש: "ושאר כל האילנות משיוציאו בוסר" [ועיין ברדב"ז שם], ועיין בפירוש המשנה [שביעית פ"ד ה"י מהד' הרב קאפח] שבמהדורה קמא פירש: "משיחילו בו העלים הירוקים", ובמהדורה בתרא פירש: "משייראה בו הפרי אף על פי שהן פגין".

² הסבר זה תלוי בגרסה בגר"א. הגרסה המקורית היא "אבל שביעית אינו תלוי בפרי". במהדורת פרידמן תיקנו: "אבל בברכה אינו תלוי בפרי". לגרסה זו הגר"א מודה לשיטת התוס' והרא"ש שהשיעור שבמסכת שביעית הוא השיעור הקובע שם פרי, ומעשר וברכה תלויים בפרי חשוב הראוי לאכילה. ניתן לבסס את שיטת הגר"א על כך שהרי"ף והרמב"ם השמיטו את סוגיית הגמ', משמע שהם סברו שאינה משמעותית לדין ברכה.

בבדק הבית הוא רוצה לחדש, שכיוון שחרובים מרים ואינם ראויים לאכילה אף לאחר שישרשו, שיעור המשנה בשביעית אינו משמעותי לדין ברכה. כוונתו שפרי מר או עפוף ביותר אינו פרי שמברכים עליו, ולכן אף לאחר שישרשו אין מברך עליהם "בורא פרי העץ"³.

סיכום

נחלקו הראשונים והפוסקים בשלב גידול הפרי שממנו מברכים עליו "בורא פרי העץ": התוס' והרא"ש סוברים שברכת "בורא פרי העץ" תלויה בשם פרי, ושם פרי הוא כמבואר במשנה בשביעית, ענבים משיגרעו, חרובים משישרשו, זיתים משיניצו, ושאר כל האילנות משיוציאו.

הגר"א סובר שברכת "בורא פרי העץ" אינה קשורה לשיעורים המובאים במשנה במסכת שביעית, אלא לעונת המעשרות.

הבית יוסף בבדק הבית סובר שברכת "בורא פרי העץ" תלויה בכך שהפרי ראוי לאכילה, כשראוי לאכילה מברכים עליו "בורא פרי העץ" משהוציא פרי, וכשאינו ראוי לאכילה אין מברכים עליו "בורא פרי העץ" אף לאחר שישרשו החרובים והנצו הזיתים.

הלכה

השו"ע [סי' רב סע' ב] פוסק שמברכים על ענבים "בורא פרי העץ" רק לאחר שהגיעו לגודל של פול הלבן, וכיוון שאין אנו בקיאים בשיעור זה מברכים עליהם "בורא פרי האדמה" עד שיהיה גדול ביותר, או שלפי מראית עין כבר נגמר בישולו [משנה ברורה סקט"ו]. על שאר הפירות מברכים "בורא פרי העץ" מיד כשהוציאו פרי, ובתנאי שאינם מרים ועפופים ביותר עד שאינם ראויים לאכילה. הרמ"א כותב ששיעור ברכת "בורא פרי העץ" בחרובים הוא משייראה בהם כמין שרשראות של חרובים, ובזיתים עד שיגדל הנץ סביבם. המגן אברהם [סק"ה] פוסק שפירות בוסר מרים ביותר שמתקם על ידי האור מברך עליהם "שהכל".

הביאור הלכה [ד"ה ושאר] מביא את פסק הגר"א שמברכים על פירות שלא הגיעו לעונת המעשרות "בורא פרי האדמה", ומכריע שיש לנהוג כך למעשה, אך אין למחות ביד הנוהג כפסק השו"ע.

³ לא זכיתי להבין את דברי בדק הבית כראוי. עיין בגר"א [סי' רב סע' ב אות ז] האומר שדבריו דחויים, ועיין מגן אברהם [שם סק"ו], פרי מגדים [אשל אברהם שם], מחצית השקל [שם] ולבושי שרד [שם] שנחלקו בפירוש דבריו.